

A hazatérés vágya

Kérdező: Vörös T. Károly

– *Ön tavaly volt hetvenéves. Ebből az alkalomból a Magvető Kiadó Vissza Ithakába címmel kiadta válogatott verseit, és az ön fordításában megjelentek Janus Pannonius „pajzán” epigrammái is. Szeretném megkérdezni: vége a bolyongásnak, a költő elfáradt, és visszatér Ithakába?*

– Ithaka, ahogyan a görög eposzokból tudjuk, Odüsszeusz otthona. S bolyongása nem önkéntes kalandozás volt, hanem tulajdonképpen a körülmények miatt kellett tíz évig távollennie, a különféle akadályok miatt tartott tíz évig az út vissza az övéihez. Itt tehát nem elfáradásról van szó, hanem a hazatérés vágyáról. Ebbe a válogatott kötetbe verseim javát akartam beletenni. Tehát a régi magamat és a maít *együtt* akartam megmutatni. A „hazatérés” ugyanis nem statikus dolog, az egyszer már végigjárt út megtétele visszafelé.

– *Eddig több mint húsz kötete jelent meg. Ehhez képest nagyon szigorúan megrostálta verseit.*

– Furcsának vélem, ha egy költő válogatott verseinek kötete vaskosabb a Pallas Lexikonnál. Ha már válogatunk, akkor válogassunk. Adjuk magunkból azt, amit a legjobbnak tartunk.

– *Ebben a kötetben még inkább szembeötlik, hogy költészetének állandóan visszatérő alapmotívuma a család és az otthon.*

– Igen. Azzal, hogy nagy családba születtem, már kiskoromtól kezdve természetesnek vettem a közösséget. Családom, édesapám, édesanyám és idősebb testvéreim életük jó részét a régi világban élték le. Rengeteget kínlódtak a puszta megélhetésért, ennek dacára engem – mert születési hibám miatt nem mehettem fizikai munkára – tanítottak, támogattak, szeretettel vettek körül. Már önmagában ez felébresztette bennem a ragaszkodást hozzájuk. Aztán a lányaim. Akinek van gyereke, az tudja, hogy itt egészen másról van szó, mint a szülőkhöz vagy a testvérekhez fűződő viszonyban. Nekem három lányom van. És be kell vallanom, hogy bár kezdettől fogva nagyon nagyon szerettem őket, de titokban mindig vágyakoztam egy fiúra is. Élt bennem egyfajta kíváncsiság, hogy mi lett volna a fiamból... Amikor pedig az embernek unokái születnek, akkor megint egy merőben új minőséggel szembesül. Érzi, hogy elsősorban nem ő felel a magatartásukért és a sorsukért. Csupán másodhegedűs szerepet játszik életükben, s ezért sokkal felszabadultabban szeretheti őket.

– *Ehhez kapcsolódva szeretnék két verséből idézni. Unokáinak ajánlotta a következő sorokat: „Én kicsi ötös fogatom / verseknél felsőbb hatalom / szám szélét – nézzetek ide! – / derű sugara fényli be.” Egyik legújabb versében viszont így fogalmaz: „Most fontosabb a vers, mint bármikor / Most fontosabb, mint életem halálom, / s nem-írni többé – többé nem bírok.” Nem érez itt ellentmondást?*

– Nem. Az ellentmondás csak látszólagos. Mindkét vers meghatározott lelkiállapotban született, meghatározott lelkiállapotot fejez ki. Az egyik nem zárja ki a másikat. A verssel már akkor kapcsolatban voltam, amikor még nem is álmodtam arról, hogy egyszer nagyapa leszek. A versírás nekem már gyerekkoromban napi foglalkozásom volt. Nem bírtam ki, hogy ne írjak. Aztán, amikor tizenhat éves koromban kezdtek megjelenni a verseim középiskolás lapokban, akkor meg már pláne nem tudtam „kiszokni” a versírásból. Ma már el sem tudom képzelni az életemet versek nélkül. Magam sem tudom, miért vagyok kénytelen verset írni.

Az író-olvasó találkozókra mindig megkérdezik tőlem, hogy mi is az az ihlet. Ilyenkor nem tudok mást mondani, csak azt, hogy az ember lelki-szellemi adottságainak egy olyan konstellációja, amely alkalmassá teszi arra, hogy írjon... Ha valamire ilyenkor ránézek, abban mindig többet látok, mint ami maga az adott jelenség. Például a kert – az én kis kertem – akkora, hogy lehetetlen bejárni. Egy tényérnyi helyen az egész világ.

– *Verseiben állandóan visszatér az elmúlás gondolata, egyúttal valamiféle sztoikus derűt is sugároznak ezek a versek. Mintha az elmúlás nem ejtené önt kétségbe.*

– Kétségbe nem ejt. De azért kicsit túlzásnak tartom sztoikus derűről beszélni. Ha az elmúlásra gondolok, ha a halállal találkozom, mindig elfog valami tanácstalanság és semmit sem értő csöndes szomorúság. Régen rögeszmémé vált, hogy minimálisan százötven évet kellene élnünk ahhoz, hogy valamennyire megismerjük a világot, és ebből egy s mást a többiek javára hasznosítsunk. Elmúltam hetvenéves, és úgy érzem, most jutottam odáig, hogy néhány dolog megvilágosodott előttem. És ez vonatkozik például a nyelvre is. Mert szerintem ahhoz is kell legalább ötven év, hogy a szavakat egyáltalán magunkévá tegyük.

– *Valahol azt írja, hogy Janus Pannonius utódai közé számítja magát. És ön fordította magyarra a választott költőelődnek azt az epigrammáját, melyben hazaérkezése után így ír: „Mert ad a hely, de el is vesz a szellemtől”. Mit adott önnek és mit vett el öntől szülővárosa, Pécs.*

– Ha esetleg valamivel többet utazhattam volna, akkor teljes nyugalommal mondanám, hogy nem vett el tőlem semmit. De még így is úgy érzem, hogy én itt csak kaptam. Szűkebb pátriám vezetői az utóbbi időben mindig nagyon figyelmesen, megértően bántak velem, s igen sok dologban segítettek. Így hát semmi panaszom nem lehet. A Rákosi-időkben persze más volt a helyzet. Amikor megírtam az *Ars poetica* című versemet, melyben nincs semmi rendszerellenes, hiszen csak azt írtam, hogy „a pokol korhoz kötött / Újra újra alá kell szállni ellene”, akkor a pártszervezetben suttogni kezdtek, hogy ez a Csorba milyen reakciós dolgokat ír. Pedig csak azt akartam megfogalmazni, hogy minden kornak megvan a maga problematikája, melyet meg kell oldania.

– *A tavaly megjelent Pajzán epigrammák című – könyvészetileg is bravúros – kötettel gyakorlatilag ma már Janus Pannonius szinte teljes életműve olvasható magyarul. Milyen akadályokat kellett legyőzni e versek fordítása során?*

– Janus költészetének két vonulata van. Az egyiket én penzumköltészetnek nevezem. Az ide tartozó verseket jobbra megrendelésre írta, valamilyen mecénás, nagyhatalmú főúr vagy gazdag patrícius számára. Az igazi líra azonban csaknem teljesen hiányzik ezekből a versekből. Ellentétben a régi felfogással, én legjobbnak a költő elégiatermését tartom. Bár epigrammái is szellemesek, de gondolati mélységük, érzelmi tartalmuk, modernségük elmarad az elégiáké mögött. Ami az úgynevezett erotikus epigrammákat illeti, sokan és sokáig úgy gondolták, szégyellni és letagadni való, hogy egy püspök ilyen verseket is írt. Például az a kiadás, melyből én is fordítottam, ezeknek az epigrammáknak több sorát latin titkosírással közölte. Pedig szerintem ezeket a verseket nem kell takargatni, rejtegetni, szégyellni. Ideje túllépni a prudérián.

– *Ön a kötet utószavában különbséget tesz pajzánság és erotikum között.*

– Igen, mert az erotikumban a szexualitás dominál, s ezzel sokszor vissza is élnek az irodalomban. A pajzánságban viszont elsősorban a kópéságnak, a tréfának, a huncut csipkelődésnek van szerepe. Persze a pajzánság is a szexualitáshoz kapcsolódik, de nem durván, hiszen a játék, a kacsintás, az összevetés az elsődleges benne.

– *Vannak, akik azt állítják, hogy Auschwitz után nem lehet verset írni. Mások szerint viszont éppen Auschwitz miatt van igazán szükség a művészetre. Az ön egész életműve a második véleményt támasztja alá. És nagyon pontosan meg is fogalmazta, hogy mit vár a költésztől: „Szűnjék meg a líra szó ábrándot, lágyságot, pódiumot asszociálni. Álljon a költészet az ember útjába, keveredjen ételébe, italába, üljön mellé örömeiben, bánatában, munkájában, pihenésében. Ne lehessen tőle szabadulni, ne lehessen kikerülni, mellőzni, félretenni”. Valóban ilyen nagy szükségünk van ma a költészetre?*

– A világ tele van olyan tényezőkkel, melyek eltérítik az embert a művésztől. Nemcsak az irodalomtól, hanem egyáltalán a művésztől. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy egyedül a művészet képes arra, hogy az emberben megőrizze a humánumot. Erre a tudomány nem alkalmas. A tudomány legfőbb szolgáltni tudja a humánumot, vagy ártani tud neki. Mert ha például egy orvosi felfedezés egy *emberi ember* kezébe kerül, akkor áldássá válik. Ha viszont egy bestia birtokába jut, akkor átok lesz belőle. Jelenleg az a legnagyobb és legfontosabb teendő, hogy az emberben minden erővel őrizzük meg a *homót* és a vele kapcsolatos egyéb dolgokat, amiket általában humánumnak szoktunk nevezni. Ezért *kell* verset írni. Ha az ember saját történelmi tapasztalataira gondol, nyilvánvalóan azt látja, hogy a jóval mindig szemben áll a gonosz. A *jó* morális kategória, és ha az értelem és érzelem mellé harmadiknak odateszem a morált, akkor sajnos azt kell mondanom, hogy az EMBER (csupa nagybetűvel) morálisan nem lett jobb a belátható történelmi múlt során. Az az érzésem, hogy ötezer évvel ezelőtt az ember morálisan éppen olyan volt, mint most. Csak legfeljebb az eszközei és a lehetőségei voltak mások. Leggyorsabban sajnos éppen az egymás elpusztítását szolgáló fegyverei fejlődtek. Persze tagadhatatlan, hogy bizonyos korok kitermelnek olyan erőket – és itt nem egy emberre, hanem a kor legjobb törekvéseit képviselő csoportokra gondolok –, melyek igyekeznek a felgyülemlett értéket, a törekvések „fölet” leszedni, és törvénné emelni.

– *Lát-e ön nálunk olyan értékkepző erőt, mely képes „lefölözni” a társadalom által kitermelt új morális értékeket?*

– Igenis, látok. Nem szeretnék ugyan a politikába belemenni, de éppen ma délben hallottam a rádióban, hogy Bovin, a neves szovjet újságíró az egyik cikkében azt fejtegeti, hogy ha baj van, azt többé nem lehet eltitkolnunk, mert lejárt – így mondta – a külföldi adók zavarásának az ideje. Utána kell járni, hogy mi a baj oka, és az okok megszüntetésével kell rajta segíteni. A szocializmus még nem valósult meg. És ha a szocialista eszméket morális követelményeknek is tekintem, akkor még igenis nagyon sok a lefölözhető bennük.

– *Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, József Attila, Weöres Sándor. Öt olyan költő, akire ön hivatkozni szokott. Mit jelentenek önnek ezek a nevek?*

– Petőfit nagyon korán megismertem, és megszerettem. Nem volt olyan verse, melyből egy-egy sort már kiskoromban ne tudtam volna kívülről. Később aztán, amikor hetyke fiatalok elkezdtek pocskondiázni Petőfi költészetét, én ismét elővettem a verseit, és újra meggyőződtem, hogy mennyire modern költő. Ady költészetét tizenhat évesen ismertem meg, legidősebb nővéremnél egy nyári szünetben. Azon a nyáron csak Adyt olvastam.

Mérhetetlenül beleszerettem. Vele is úgy voltam, s egy kicsit ma is úgy vagyok, hogy szinte minden verséből tudok valamit. Szóval tizenhat évesen beleszerettem Adyba, s utána hosszú ideig – idézőjelbe téve – Ady-verseket írtam, persze néhány emelettel lejjebb. József Attilában nem annyira a baloldalisága vagy kommunista volta vonzott, hanem elsősorban költészetének elementáris ereje, és az, hogy az életnek ugyanarról a nyomorúságáról tudósított, amelyből én is jöttem. S nem szégyellem, hogy amikor József Attila *Mama* című versét először olvastam, sírva fakadtam. Ő az a költő, akihez talán érzelmileg is a legtöbb közöm van. Pedig nem ismertem személyesen, bár elvileg ismerhettem volna. A halála roppant módon, lesújtott. S tulajdonképpen az ő halála miatt érzett fájdalommban írtam az egyik első, sajátomnak érzett versemet. Weöres Sándornál más volt a helyzet. Ő elődöm volt a Pécsi Városi Könyvtárban, 1941-ben ismertem meg, sokat voltam vele együtt. Zseniális költő, végtelenül szerény. Ha valaki dicsérte a verseit, akkor csak hümmögött, és bizonygatta, hogy nem is olyan jók, talán nem többek ritmuspróbálkozásoknál. Ugyanakkor hihetetlenül mély intuícióval minden költőt megérezett szinte az első olvasás után. Nagyon sokat tanultam tőle. És végül Arany János. Ő mindig ott bújt a többiek mögött. Amikor felkértek arra, hogy írjak róla az Új írás Arany-számába, akkor döbbsentem rá, hogy róla mindig megfeledkeztem, noha állandó olvasmányom. Valahogy nem vettem észre, hogy mennyire hatott rám, s hogy mennyire szeretem.

Népszabadság, 1987. máj. 1. 13. p.